

УДК 792.8.031.4(571.1/5)(091)

## ХОРЕОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА НАРОДІВ СИБІРУ

**Дарія БЕРНАДСЬКА**

*Київський університет імені Бориса Грінченка  
вул. Чудновського д.8, кв. 6б, м. Київ, 02140  
тел.: (+38097) 007-46-46, e-mail: daria@bernadska.com.ua*

Досліджено історичну динаміку танцю в культурі народів Сибіру і сучасному стану хореографічного мистецтва цього регіону.

*Ключові слова:* танці народів Сибіру, хореографічне мистецтво, мистецтво народів Сибіру, танцювальні форми.

Актуальність дослідження цієї теми обумовлена низкою обставин. По-перше, соціокультурними потребами у світі; по-друге, необхідністю глибокого наукового дослідження тих суперечливих художніх процесів, які сьогодні відбуваються в культурі народів різних регіонів країни. Ці процеси значною мірою впливають на формування етнічних ціннісних загалом. Актуальність вивчення багатющого і унікального художнього досвіду сибірських народів значно посилюється у зв'язку з наростаючою глобалізацією життя людей у полікультурному сибірському регіоні. У цих умовах особливо важливо засвоїти історичну спадщину народів, які зберегли істотні риси традиційних культур, заснованих на принципах коеволюції природи і людського суспільства.

Навіть більше, проблеми трансляції традиційних культур сибірських народів у контексті пошуків сучасної етнічної та загальноросійської ідентичності належать до найбільш гострих і сучасних. Оскільки мистецтво відображає самосвідомість народу, то його значущість у формуванні сучасної раціональної культурної комунікації є надзвичайно важливою. У цьому аспекті танцювальна культура народів Сибіру є вельми репрезентативною.

Танець і гра в традиційній культурі народів сибірського регіону взаємозумовлені генетично. Самобутня ігрова культура автохтонних народів регіону стала основою формування народного танцю. Однак досі системно не вивчений багатовіковий досвід існування та взаємодії гри і танцю в традиційній культурі народів Сибіру, не реконструйовані їх історичні конфігурації і сучасні форми у професійному та самодіяльному хореографічному мистецтві низки етносів і регіону загалом. Між тим розглянутий різновид мистецтва глибоко впливає на сучасний стан духовної культури сибірських спільностей і потребує культурологічної інтерпретації.

Мета дослідження – виявити традиційні форми танцювальної культури, її історичних трансформацій, а також інтерпретацій у сучасному хореографічному мистецтві народів Сибіру.

Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: розглянути поняття “народний танець” та його класифікації в роботах філософів, культурологів,

мистецтвознавців, етнохореологів; проаналізувати основні концепції гри як теоретичної бази для аналізу взаємодій гри і танцю; дати класифікацію традиційних танців та ігор народів Сибіру; визначити сутність поняття танцювально-ігрова культура; розкрити його семіотичні аспекти в різних етнічних спільнотах регіону; на підставі аналізу та узагальнення різноманітних джерел реконструювати генезу, семантику, кінетику традиційних танців та ігор; виявити особливості історичної динаміки танцювально-ігрової культури; виявити основні балетмейстерські методи і прийоми, що сприяють продуктивній трансформації традиційних ігор у різних формах хореографічного мистецтва регіону; розглянути метаморфози міфів, ритуалів і традиційних ігор у творчих інтерпретаціях сучасних балетмейстерів регіону.

Складність і неоднозначність “танцювально-ігрової культури” (наадан – бурят.; наадн – калм.), а також нечисленність робіт узагальнюючого змісту стосовно заявленої теми, зумовили необхідність вивчення наукової літератури різного характеру.

Першу групу становили дослідження історії танцю, які сприяють розумінню загальних закономірностей розвитку всього величезного пласту танцювальної культури людства. Проблеми історичного походження танцю знайшли відображення в роботах Л. Леві-Брюля, Е. Тейлора, Дж. Фрезера, М. Еліаде, а також Е. Королевої, О. Лосєва, Т. Цареградської. Питання історії розвитку танцювального мистецтва та теоретичне осмислення танцю розробляли такі мистецтвознавці, як Б. Асаф'єв, Ю. Бахрушин, Л. Блок, Г. Добровольська, П. Карп, В. Красовська, Ю. Слонімський, А. Солодовников, С. Худекова, Н. Єльяша. Теоретичні й історичні аспекти вивчення та навчання хореографічному мистецтву містяться в дослідженнях Н. Базарової, Т. Бадмаєвої, Г. Богданової, А. Борзової, А. Ваганової, М. Васильєвої-Різдвяної, В. Геращенко, Л. Івлевої, К. Голейзовського, А. Гуменюк, Р. Захарової, К. Зацепиної, С. Карабанової, Э. Королевої, В. Костровицької, С. Лісіціана, Е. Махрової, И. Моїсєєва, Ю. Чурко, Л. Нагаєвої, Г. Настюкової, З. Резникової, І. Смирнової, Н. Тарасової, Т. Ткаченка, В. Уральської, Т. Устинової.

Філософська проблематика гри і танцю в сучасній науковій літературі представлена працями Й. Хейзінги, М. Кагана, Р. Орлова, Є. Герцман, Т. Апинян, А. Герасимової, Н. Осінцевої.

Дослідження останніх двох десятиліть, присвячені народним танцям та горам, що були підготовлені в різних сферах соціально-гуманітарного знання. Педагог-новатор Д. Ельконін у своїй праці “Проблеми психології гри” висловив думки, що в людській грі відтворюються соціальні відносини між людьми поза умовами безпосередньо утилітарної діяльності. Дослідженню хореографічної культури як засобу педагогічної діяльності присвячена робота Н. Капліна. Науковець стверджує, що самобутня хореографічна культура евенкійського народу сьогодні йде з його повсякденного життя. Однак не варто втрачати цей інструмент виховання людини в сучасних педагогічних системах. Е. Киргис присвятив своє етнопедагогічне дослідження традиційним іграм тувинців. Генеза та функції традиційних ігор киргизів розглянуті в роботі Г. Сімакова, весільні ігри алтайців досліджувала А. Тадіна, тувинські гри – І. Самбу.

Серед робіт мистецтвознавчого спрямування про національні танці народів Росії, вирізняємо дослідження А. Лукіної та Н. Стручкової про традиційні танці саха

(якутів), М. Кудяєвої про карачаєво-балкарську і З. Рахматулліної про башкирську хореографію.

Великий внесок у вивчення танцювальної культури внесли роботи сибірського культуролога В. Ромма, особливо його праця “Танець і секрети найдавніших цивілізацій” (2002), в якому автор дослідив, поряд з іншими аспектами, семантику давніх танцювально-пластичних рухів людини. Вивченню танцю в культурному просторі Байкальського регіону присвячена дисертація Д. Дугаржапова.

У вирішенні семіотичних проблем танцювально-ігрової культури, особливо значущими є праці зарубіжних авторів Э. Кассерера, Р. Барта, Э. Ліча, Ч. Морріса, Ф. де Сосюра, В. Тернера, а також дослідників російської хореографічного мистецтва М. Бахтіна, А. Байбуріна, Ю. Лотмана, В. Топорова, Б. Успенского.

У другу групу увійшли роботи, присвячені проблемам історії та культури народів Сибіру. Кінець XVII і XVIII століття – час накопичення і формування емпіричного етнографічного та історичного матеріалу про культуру регіону (Г. Міллер, І. Фишер, Я. Линденау та ін). Вивченням духовної культури в контексті обрядової практики народів Сибіру займалися Р. Маак, А. Міддендорф, В. Серошевський, Э. Пекарский.

Найбільш ранні свідоцтва про побутування танців у тюркських народів Південного Сибіру належать до XVIII століття; у працях мандрівників і дослідників згадано про проведення обрядів, свят, розваг та пов'язаних з ними танцях. До таких джерел належать праці П. Паласа, І. Георгі [5, с. 19].

Кінець XVIII і XIX століття – час появи систематичних наукових досліджень регіону і перших краєзнавчих праць, у яких містяться уривчасті і фрагментарні згадки про танці та ігри народів Східної Сибіру. Серед авторів Е. Авдєєва-Польова, Н. Бестужев, Р. Єлісеєв, Ю. Гагемейстер, М. Геденштром, Д. Завалішин, С. Кюхельбекер, Р. Саричев, П. Словцов, М. Семивський.

Великий внесок у регіональні дослідження культури вносили краєзнавчі роботи (М. Азадовский, С. Андриевич, С. Бахрушин, Н. Бурлаков, А. Васильєв, С. Гірченко, Н. Кирилов, Ф. Кудрявцев, А. Кузнецов, С. Лапін, А. Ліньков, Р. Попов, Н. Романов, В. Серебреніков). Історико-етнографічні дослідження проблем шаманізму, буддизму-ламаїзму, знайшли відображення в працях В. Бутанаєва, Р. Галданової, К. Герасимової, А. Гоголевої, Н. Дашиєвої, Н. Жуковської, Г. Ксенофонтової, І. Манжигєєвої, Т. Михайлової, Е. Романової, Т. Скринникової, М. Хангалова, вчених-буддологів М. Брянського, Г. Іргіс, Н. Болхосєєвої, В. Ілларіонова, Р. Пубаєва, Б. Семичева, В. Цибикижапова, мистецтвознавців В. Абзаєва, А. Авдєєва, Б. Владимірцева, В. Найдакової, Г. Цибикова. Велике значення для розвитку мови евенкійського танцю мали роботи вчених – представників евенкійського народу: О. Мирєєвої, А. Романової та З. Пикунової, а також А. Мельника. У дослідженнях танцювальної культури автохтонних народів використані фундаментальні праці з історії регіональної культури та археології Б. Дашибалова, М. Девлет, В. Ларичева, Т. Ляпкиної, Л. Мосолової, Э. Новгородової, А. Окладнікової, Д. Савінової, В. Селіванова, А. Шера.

Народний танець – відкрита система, постійно збагачуються новими видами художнього синтезу, який сприяє збереженню і трансляції національних духовних цінностей етносу. У дослідженні визначено семіотичні аспекти вперше введеного в науковий обіг поняття “танцювально-ігрова культура”, яке сприймають як сенс, засіб і результат специфічної (кінетичної) духовно-практичної діяльності,

спрямованої на цілісне відтворення, збереження і трансляцію культури етносу, її смислового ядра. Аналіз танцювальних культур етносів Сибіру з петрогліфів та інших артефактів, даний етнографії та збережених фольклорних зразків танцювальної культури автохтонного населення Сибіру дає змогу зробити такі висновки: архаїчні зразки танцювальної культури, ігрові танці народів Сибіру відображають у сюжетній, драматургічній, лексичній структурах встановлення зв'язку з тотемними духами-предками, міфологією Верхнього світу, культурними епічними героями і персонажами.

У дослідженні реконструкції основних етапів становлення та розвитку танцювальної культури народів Сибіру [3, с. 17], виявленні семіотичні аспекти традиційного танцю та гри. Вперше обґрунтовано класифікацію основних форм традиційних танців та ігор; проаналізовано основні етапи їх синкретичного і диференційованого розвитку, і сучасне використання традицій у самодіяльній і професійній хореографії; виявлені семіотичні аспекти вперше введеного в науковий обіг поняття “танцювально-ігрова культура”, яке в дослідженні розуміють як сенс, засіб і результат специфічної (кінетичної) духовно-практичної діяльності, спрямованої на цілісне відтворення, збереження, і трансляцію культури етносу, її смислового ядра; розкрито генетичні особливості танцювального мистецтва через зіставлення його з характером кінетики антропоморфних зображень у пластичному мистецтві регіону; виявлено, що основними образами в наскельних зображеннях та дрібній пластиці є образи Матері-прародительки, тотемних предків, міфологічних, потім епічних чоловічих персонажів з відповідними атрибутами, а пізніше й етнографічними ознаками культури; у результаті дослідження шаманської і буддійської містерій виявлено їх ігрові елементи та головні аналоги у комплексі ритуальних масок-личин та кінетичних текстів її виконавців; на підставі історичного дослідження витоків та основних етапів розвитку традиційних танців та ігор народів Сибіру виявлено процес трансформації гри в танець за схемою: обряд (звичай) – гра-танець – танець-гра – народний танець – сценічні форми хореографії; з'ясовано, що витокі міфу і ритуалу, їхні смислові особливості найяскравіше відображені в тотемних ігрових танцювальних формах (ведмедя, вовка, тетерева, орла, лебедя), а також у кругових ритуальних танцях автохтонних народів регіону; простежено генетичний зв'язок танцю та гри в архаїчному, традиційному і сучасному хореографічному мистецтві; показано можливості творчих інтерпретацій змісту і форми традиційного мистецтва танцю у різних видах сценічної хореографії народів Сибіру. Теоретична і методологічна основа дисертаційного дослідження ґрунтується на системно-історичному підході до вивчення історії традиційної танцювально-ігрової культури та її сучасних трансформацій [6, с. 56].

В основу вивчення танцювальної культури народів Сибіру були покладені принципи міждисциплінарного, компаративного та семіотичного методів дослідження. Семіотичний метод дав змогу розглянути традиційні танці та ігри як культурний текст, який містить ключові коди традиційної культури регіону. Особливості об'єкта і предмета дослідження зумовили необхідність використання типологічного та історико-генетичного методів, які допомогли класифікувати основні типи і види традиційних танців та ігор, виявити великі періоди в історичній еволюції танцю, а також реконструювати етнічні особливості традиційних танців та ігор народів регіону. Принцип історизму, застосований у дослідженні, посприяв

розгляді метаморфози різних форм танцю у контексті історичних трансформацій культури Сибіру. В якості додаткового спеціального методу вивчення танцювальної культури народів Сибіру використані досягнення М. Жорницької, заснувала новий напрям в етнології-порівняльну етнохореологію [4, с. 43].

Нові категорії, введені в поле наукового дослідження історії танцю, типологія традиційних ігор та танців народів Сибіру, характеристика зміни образів і смислів танцювального мистецтва в різні культурні епохи, а також виявлення етнічних особливостей традиційної хореографії може застосовуватися у вирішенні низки теоретичних проблем танцювальної культури і у процесі вивчення аналогічних художніх процесів.

Наукова значущість дослідження визначається рішенням фундаментальної проблеми історичної реконструкції традиційного танцювального мистецтва в контексті змін ціннісних систем при зміні великих культурних епох, а також розкриттям локальних особливостей танцювально-ігрової культури різних етносів регіону і створенням наукової бази для творчого використання традиційної художньої спадщини в сучасній хореографії Сибіру.

Практична значущість дослідження. Матеріали і висновки цього дослідження можуть бути використані в різних навчальних курсах “Історична культурологія”, “Історія художньої культури”, “Культура Східного Сибіру”, “Танець народів Сибіру”, “Хореографічне мистецтво Сибіру” та спецкурсів “Танцювально-ігрова культура народів Сибіру”.

Отже, проведена аналітична реконструкція становлення і розвитку танцювальної культури народів Сибіру, в контексті змін ціннісних систем при зміні різних культурних епох. Обґрунтована авторська концепція семіотичних аспектів традиційного танцю та гри, дані культурологічні виміри цих феноменів. Окрім того, в роботі проведено комплексне дослідження локальних особливостей танцювально-ігрової культури етносів Сибіру, на підставі широкого кола різноманітних джерел та ілюстративних матеріалів. Великий внесок у вивчення традиційної культури, в контексті якої побутували ігри і танці Сибіру, внесли історики й фольклористи. Стійкий інтерес до етнографічного вивчення населення Сибіру виник зі середини ХХ століття. У дослідженнях цього періоду виявляється ще фрагментарна інформація про ігри і танці народів регіону. Інтерес до традиційної танцювально-ігрової культури пов'язаний зі зародженням професійного мистецтва, художньої культури, які ґрунтуються на етнонаціональних кодах традиційної культури. У дослідженні показано, що смисловий зміст гри і танцю було пов'язане з світом духовних цінностей та їх зміною в історії народів Сибіру. Зміст танцювально-ігрового мистецтва пройшов чотири великі епохальні етапи розвитку: тотемний, міфологічний, епічний, етнографічний, які знайшли відображення в танці – ігрових формах, а потім у розвитку культури Новітнього часу в самодіяльній та професійній хореографії регіону.

Етнічним спільнотам для збереження і трансляції своєрідності своєї культури треба звертатися до пошуків нових засобів виразності танцювального мистецтва шляхом упровадження сучасних комунікативних технологій, пошуку особливих методів творчості, нетрадиційних засобів вираження.

## Список використаної літератури

1. *Авдеев А. Д.* Происхождение театра: (элементы театра в первобытнообщинном строе) / А. Д. Авдеев. – М. : Искусство, 1959. – 268 с.
2. *Андреев Д. Ю.* Влияние религий Тувы на региональную культуру: дисс. на соискание науч. степени канд. культурологии / Д. Ю. Андреев. – Красноярск, 2004. – 163 с.
3. *Асалханов И. А.* Социально-экономическое развитие Юго-Восточной Сибири во второй половине XIX в. / И. А. Асалханов. – Улан-Удэ, 1963. – 494 с.
4. *Бадмаева Т. Б.* Танцевальный фольклор калмыков / Т. Б. Бадмаева. – Элиста, 1982. – 98 с.
5. *Баинова О. А.* Семантика цвета в традиционной культуре народов Забайкалья: Лингвокультурологический аспект : дисс. на соискание науч. степени канд. культурологи / О. А. Баинова. – Улан-Удэ : Буряад ном хэблэл, 2005. – 184 с.
6. *Балдаев С. П.* Бурятские свадебные обряды / С. П. Балдаев. – Улан-Удэ : Буряад ном хэблэл, 1959. – 180 с.
7. *Бахрушин Ю. А.* История русского балета / Ю. А. Бахрушин. – М. : Просвещение, 1977. – 287 с.
8. *Буксикова О. Б.* Традиционные игры бурят в конце XIX – нач. XX в. и опыт их трансформации в хореографии: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. ист. наук. / О. Б. Буксикова. – Улан-Удэ : ИПК ВСГАКИ, 2000. – С. 1–17.
9. *Скрынникова Т. Д.* Божества и исполнители обрядов у монголоязычных народов // Сибирь: этносы и культуры / Т. Д. Скрынникова. – Улан-Удэ, 1998. – Вып. № 3. – С. 106–161.
10. *Чурко Ю. М.* “Из вчера в завтра” (традиции и новаторство в хореографическом фольклоре) / Ю. М. Чурко // Народный танец. Проблема изучения. – СПб. : Білорусь, 1991. – С. 118–121.

Стаття надійшла до редколегії 21.02.2014

Прийнята до друку 23.04.2014

## DANCE IN THE HISTORY OF CULTURE OF PEOPLES OF SIBERIA

**Darya BERNADSKAYA**

*University named of Bogdana Grinchenko  
str. Chudnovsky, 8/66, Kiev, Ukraine, 02140  
tel.: (+38097) 007-46-46, e-mail: daria@bernadska.com.ua*

The article is devoted to the research of the historical dynamics of the dance culture of the peoples of Siberia and the current state choreographic art of this region.

*Key words:* dances of the peoples of Siberia, choreographic art, art of the peoples of Siberia, dance forms.

## **ТАНЕЦ В ИСТОРИИ КУЛЬТУРЫ НАРОДОВ СИБИРИ**

**Дарья БЕРНАДСКАЯ**

*Киевский университет имени Богдана Гринченко  
ул. Чудновского 8, кв. 66, г. Киев, Украина, 02140  
тел.: (+38097) 007-46-46, e-mail: daria@bernadska.com.ua*

Статья посвящена исследованию исторической динамики танца в культуре народов Сибири и современному состоянию хореографического искусства этого региона.

*Ключевые слова:* танцы народов Сибири, хореографическое искусство, искусство народов Сибири, танцевальные формы.